

AFYONKARAHİSAR'DA KEÇECİLİK

R. Gülenay YALÇINKAYA*

ÖZET

Tuna boyundan Doğu Türkistan'a kadar Türk dünyasında keçecilik yaşamaktadır. Türklerin en eski el sanatlarından olan keçecilik, birkaç merkezle birlikte Afyonkarahisar'da da sürdürülmektedir. Somut olmayan kültürel miras keçecilik, sayıları hızla azalan ustalar tarafından yaşatılmaya çalışılmaktadır. Keçede kullanılan yanlışlar, kültürel sürekliliği olarak geçmişten günümüze yansımakta ve Türk dünyası ile ülkemizde ortak kültürel unsur olarak görülmektedir. Afyonkarahisar'da da bu kültürel birliği izlenebilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Keçecilik, Somut Olmayan Kültürel Miras, Afyonkarahisar.

FELT ART OF AFYONKARAHİSAR

ABSTRACT

Along the Danube to the East Turkistan, felt art is living in the Turkish World. Felt art, one of the oldest arts and crafts of Turks, is still carried on at several locations along with Afyonkarahisar. Felt art which is an intangible cultural heritage, is perpetuated by craftsmen whose number is decreasing rapidly. Patterns, used at felt has been reflected from past to present as cultural sustainability and seen as common cultural element with the Turkish World. This cultural unity can also be seen in Afyonkarahisar.

Keywords: Felt Art, Intangible Cultural Heritage, Afyonkarahisar.

1. Giriş

Keçe, yün veya keçi kılının basınç ve sıcak suyla sıkıştırılmasıyla oluşan; atkısı olmayan, dokunmamış bir kumaştır. Türk Dil Kurumunun Güncel Türkçe Sözlüğü'nde keçeci *„Keçe yapan veya satan kişi”*, keçecilik *„Keçecinin yaptığı iş”* olarak tanımlanmıştır.

Keçenin anayurdu Orta Asya'dır. Binlerce yıldır Türk dünyasında bilinmekte ve yapılmaktadır. En eski keçeler, M.Ö. III - M.Ö. V. Yüzyıllara tarihlenen Hunlara ait Pazırık Kurganlarında bulunmuştur. Donarak günümüze ulaşan bu keçeler teknik ve bezeme yönünden çok gelişmiştir. Keçe sanatı günümüzde de Tuna boyundan Doğu Türkistan'a kadar Türk dünyasında yaşamaktadır.

Kaşgarlı Mahmut'un (XI. Yüzyıl), Divanı Lügati't-Türk adlı eserinde, Oğuzlarda yaygın olan *keçe* sözcüğü yanında, keçeye anlamında kullanılan *kidiz* de geçmektedir. Kidiz sözcüğü IX. yüzyılda Günlük harfleriyle yazılmış olan eski Uygurca İrk Bitig adlı eserde *„Kidizig subka sukmuş takı ur katıgdı ba.”* Keçeyi suya sokmuş dahi vur sıkıca bağla şeklinde kullanılmıştır. (Orkun 1994, 273).

* Araştırmacı, Keçe Sanatçısı, elmek: rgulenay@hotmail.com

Geçmişten günümüze kadar keçe Türkî kutsal ocağı Adıyırından, giyim kuşamına kadar pek çok alanda kullanılmıştır. Bazen bir tekerlemede veya bir sayışmada rastlarınız keçeye, bazen de bir roman veya bir şiirin satırında. Halk kıltını ve edebiyatına yansımaları yanında keçe; Gıktıkların *tuli*” denen keçe bebeklerle öğrenilmesi gibi inanlar içinde de yer bulmuştur. Ayrıca Gıktıkların, taht tıninde hakanı beyaz keçe üstinde havaya kaldırma geleneği, bir Türk devlet geleneği olarak orta ın sonlarına kadar sürmüştür. Uygur sanatında ise, sosyal yaşamda kullanılan keçenin yansımaları, fresk ve tablolarından izlenebilmektedir.

Hunlarda keçeyi kadınlar yapmış; gereksinimlerin dışında heyiz olarak da etmişlerdir. Günümüze Türk dnyasında kadınların keçe yaptığı görülmektedir. Keçeciliği erkekler meslek edinmekle birlikte, Anadolu’daki Yrık kıltı içinde keçeye bir kadın uğraşı olarak da rastlanmaktadır.

Selçuklular ve Osmanlılar dñeminde de, barışta ve savaşta keçe nemi korumuştur. Osmanlı ordusu savaşa giderken ordunun arkasında Fıvvet Teşkilatınca Ahiler arasından seçilerek ınrevlendirilmiş meslek erbapları gider; ordunun konakladığı yerde gerekli tamiratları yaparlardı. Bu sanatkarlar arasında keçeci esnafı da bulunurdu. (Topbaş ve Seyirci 1987, 10).

Türkiye Cumhuriyeti dñeminde de keçe kullanımı ve etimi sürmektedir. Ancak günümüzde teknolojinin sunduğu yeni seçenekler ve ticari değerin azalması, keçeciliğe zor ınler yaşatmaktadır. Ata mirası keçeciliği geleceğe taşıyacak yeni ınraklar yetişmemektedir. Az sayıda usta keçeciliği yaşatmanın uğraşını vermektedir.

Ülkemizde başlıca keçe etim merkezleri Konya, Afyonkarahisar, Isparta-Yalva, İzmir-Tire ve Şanlıurfa’dır. ... Orta Asya’daki çeşitli Türk topluluklarında ve Anadolu’da da yaşatılmakta olan keçecilik, Afyonkarahisar’da tım ayrıntılarıyla görülmektedir. (Nasrattinoğlu 2003, 198). Bu ınışmada, Türkî geleneğinden alan tepme keçeciliğın Afyonkarahisar’da varlığını sırdışı anlatılacaktır.

2. Afyonkarahisar’da Keçe Üretimi

“Tarihin söyler Keçeci Çarşı

Seccadesi serin Kâbe’ye karşı

Üstünde Hak! Diye ınlatan arşı;

ASLI’nın gönlünde serde KEÇE var. (SEYİRCİ ve TOPBAŞ 1984, 117).

Aşık Aslı Bacı’nın da ınındaki keçeye Afyonkarahisar’da bir zamanlar çok değer verilmiş. Afyonkarahisar’da anneler *Keçeci olasıca yavrum!* diye ninniler sınıyılmış. Günümüzde ise keçecilik mesleğine ilgi azalmıştır. İllelerde bu iş kolu artık görülmeyen; merkezde birkaç usta keçeciliği yaşatmaktadır.

Resim 1. Afyonkarahisar Keçeciler Çarşısı

Afyonkarahisar'da el sanatlar, o sanatın adıyla anılan çarşılarında yaşamaktadır. El sanatlarının azalmasıyla, bu çarşılardaki dükkanlarda başka meslekler de yapılır olmuştur. Keçeciler Çarşısı, kentsel sit alanı içinde yer almaktadır. 19. yüzyıl sonunda Keçeciler Çarşısı'nda 150 olan dükkan sayısı; 1987'de 16, 2009'da biri dışarıda olmak üzere 7, günümüzde ise ikisi çarşı dışında olmak üzere toplam 7 keçeci dükkanını bulunmaktadır.

Genellikle iki katlı ve ahşap olan dükkanlarda, keçe yapımında kullanılan araç gereçler, yün balyaları ve geçmişten bir anı olan hallağ yayı gibi araçlar bulunmaktadır. Çubuk, hasır (kalıp), makas, rende, ocak, kazan, terazi, kantar gibi araç gereç yanı sıra tarak makinesi, kalıp tepme makinesi ve keçe pişirme makinesi de bu mekanlarda yer almaktadır. Bu dükkanlar işlik olarak kullanılmakta; ticari faaliyet de burada gerçekleştirilmektedir. Üretilen keçe Afyonkarahisar iç pazarına ve dışarıya satılmaktadır.

Afyonkarahisar'da keçe üretimi, geleneksel tepme keçe tekniğiyle yapılmaktadır. 1940'lı yıllarda adına yün sırtme makinesi de denen, mekanik olarak çalışan tarama (tarak) makinesi işliklere girmiştir. Yün atmada günümüzde elektrikle çalışan tarama makineleri kullanılmaktadır. İlk kalıp tepme makinesi 1964'de getirilmiştir. Keçeci hamamlarında türküler eşliğinde ve genellikle el birliğiyle yapılan pişirme işlemi ise 1976'da keçe pişirme makinesine devredilmiştir. Bu basit makineler kullanılmakla birlikte keçe, ustanın el becerisi ve yoğun emeğiyle ortaya çıkmaktadır.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 6/1 Winter 2011

Resim 2. Afyonkarahisar Ulu Cami’de Kapı Keçesi

İşliklerde yaygı keçesi, sedir keçesi, paspas, patik, dorap, zizme, yelek, kepenek, kundak, yatak keçesi, at keçesi, kumaş, sanayi keçesi, kapı keçesi yanı sıra gösteri ve temsil amaçlı kullanılan başlıklar da üretilmektedir. Geleneksel kullanımı olan bu ürünler yanında esnafın bir kısmı, geleneksel yaşantısına daha uygun ürünleri araştırıp uygulamak düşüncesindedir. Geleneksel üretimin yanında İpekli ve pamuklu kumaşların da kullanıldığı ürünler raflarda yer almaktadır.

Yaygı gibi iki boyutlu ürünler ya da kepenek gibi üç boyutlu ürünler; düz ya da desenli olarak üretilmektedir. Kertik (kabartma) denen kabartmalar bu ürünlerde uygulanarak kertikli keçeler elde edilmektedir. Genel olarak beyaz zemin üzerinde mavi ve kırmızı renkler çok kullanılmaktadır. Keçe ürünlerinde bezeme, tepme keçe tekniğine uygun olarak, üretim aşamasında yapılmaktadır. Bezemede kullanılan bazı yanlışların Türk Dünyasıyla ortak unsurlar taşıdığı görülmektedir. *Koçboynuzu, sığır sidiği, yıldız, göbek, göl, ay, yıldız, baklava, nalçalı baklava, badem, eşek geçti, ben, kenevir, ibrik, şamdan, yaba, üzüm, furma dalı* vb. adıyla anılan yanlışlar keçe ürünleri süslemektedir.

Üretimde kuzu yünü kullanılmaktadır. Yerli hammadde yanında ithal merinos ürünlerinin de kullanıldığı görülmektedir. İnce, parlak, dalayıp kaşındırmayan özelliğiyle ithal merinoslar; modern yaşama uygun ürünlerin yapımında kullanılmaktadır. Keçi kılının keçeleşme becerisi azdır. Bazı ürünlerde keçeye parlaklık vermesi için tiftik keçesinin kılından katılmaktadır. Tiftik daha çok keçe ürünlerinin saklanması için kullanılmaktadır.

Kırsal kesimin gereksinimi olan keçe ve kepenek üretimi yerli yöntemle yapılmaktadır.

Genel hatlarıyla keçe üretimi şöyle gerçekleşmektedir:

a. El Yapımı Tepme Keçe Üretimi:

Üretimin bazı aşamalarında yalnızca bedensel güç kullanılan üretim tekniğidir.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 6/1 Winter 2011

Halla yayıyla atılarak serbest hale gelen yünü gerektiği kadar tartılarak ayrılır. Çubuk denen aletle kalıp adı verilen hasıra eşit kalınlıkta sağılır. Desenli bir keçe yapılacaksa önce desen döşenir; üzerine yünü sağılır. Oda sıcaklığında su ve sabun serpilerek, sıkıca rulo yapılır.

Kalıpleşe sarıldıktan sonra ayakla tepilerek yuvarlanır. Birlikte uyum gerektiren hareketlerle yarım saat tepilip sağılır. Çatkı denen düzeltmeler yapıldıktan sonra su ve sabun serpilerek yeniden rulo edilir. İkinci kez yarım saat tepilen yünü kalıptan çıkarılarak rulo edilir. Keçe pişirme işlemine geçilir.

Keçe pişirme işlemi eskiden keçeci hamamlarında yapılırdı. Günümüzde Afyonkarahisar'da çalışmakta olan keçeci hamamı yoktur (Pişirme işlik ortamında da yapılabilir).

Rulo edilen yünü sıcak su ve sabun verilir; elle oarak pişirme başlar. Elle, ayakla ileri geri, sağa, sola her yöne ovma hareketleriyle pişirme sürdürülür. Arada sağılarak her yönden düzme yapılır. Her tarafının eşit kalınlıkta olmasına ve bir tarafa doğru sarkmamasına dikkat edilir. Gereksinime göre arada sıcak su ve sabun verilerek, keçeleşme gerçekleşinceye kadar işlem sürdürülür.

Keçeleşmiş yünü alarak, kırıklıkları elle oarak düzeltilir. Tığlama denen bu işlemin yapılmasıyla yün tamamlanmış olur.

Bitirme işlemi olarak yünü yıkanarak sabundan arındırılır. Sıyır ve kurutmak için asılır.

b. Basit Makineler Kullanarak Tepme Keçe Üretimi

Geçmişte tamamen bedensel güçle yapılan keçecilikte günümüzde basit makineler kullanılmaktadır.

Resim 3. Tarak Makinesi

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 6/1 Winter 2011

Resim 4. Kalıp tepme Makinesi

Resim 5. Keçe Pişirme Makinesi

Eskiden yünü sırtma makinesinden geçirilip hallağı yayıyla atılan yünü, günümüzde tarak makinesinde atılmaktadır. Tepme işlemi kalıp tepme makinesinde; pişirme işlemi ise keçe pişirme makinesinde gerçekleştirilmektedir.

Düz Keçe Yapımı: Tarama makinesinde atılmış yünü, dubuk denen aletle hasıra (kalıp) yayılır. Su ve sabun serpilir; rulo yapılır. Kalıp ipiyle sıkıca sarılıp; kalıp tepme makinesinde bir saat tepilir (Birinci Tepme). Ağıllarak kenarları düzeltilir. Sazak yapılacaksa bu aşamada eklenir. (Çatki). Su ve sabun serpilip tekrar rulo halinde sarılır; makinede bir saat kadar tepilerek sıkıştırılır (İkinci Tepme).

Resim 6. Kalıbın Rulo Edilmesi

Bu işlemlerden sonra açılan kalıpta son düzeltmeler yapılır ve rulo halinde keçe pişirme makinesine konur. Burada basınla sıkıştırılarak; sıcak sabunlu suyla, keçeleşme gerçekleştirilene kadar işlem yapılır. Zaman zaman makineden alınarak, her yünden dibi alınır. Böylece bir yana doğru sarkması önlenir. Pişirme işlemi iki-iki buçuk saat kadar sürer. İşlem sonunda yünü bol suyla yıkayıp, rulo halinde bir gece suya bırakılır; ertesi gün asılarak kurutulur.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 6/1 Winter 2011

Desenli Keçe Yapımı (Nahaşlı Keçe-Nakışlı Keçe-Ala Keçe): Keçe ben adı verilen renkli ham keçe kesilerek, desen hazırlanır.

Resim 7. Desenli Bir Yaygı Keçesi (Ala Keçe)

Usta bezemeye hasırın kenarından başlayarak, ortaya doğru deseni tamamlar. Çubukla bu desen üstüne yeterince yün serper. Bundan sonra işlem basamakları diğer keçeyle aynıdır. Kalıba sarılan yünü kalıp tepme makinesine konur. Birinci tepme işleminden sonra katkısı yapılarak makinede ikinci kez tepilir. Rulo halinde keçe pişirme makinesine konan yünü ara sıra çıkarılıp, her yünden düzme yapılarak yeniden makineye konur. İki-iki buçuk saat süren pişirme sonunda keçeleşme tamamlanır. Yıkanır, süzülür ve asılarak kurutulur.

Üç Boyutlu Keçe Yapımı: İşlem sırası diğer keçe gibidir. Kepenek, yelek, ağızme, başlık gibi üç boyutlu yünlerin dikişsiz olarak üretilmesi söz konusudur.

Resim 8. Kepenek Yapımında Katlama Kapama

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 6/1 Winter 2011

Dikişsiz yöntemde katlama kapama denilen bir teknik kullanılır. Birbirinden ayrı olarak birinci tepme işlemi gerçekleştirilen parçalar, yapılmak istenen şeklin şekline göre getirilir. (Kepenekte, önce gelecek tarafı dar olacak şekilde, tek parça yapılar. Birinci tepmeden sonra katlanır). Birleşmesi istenen kısımlarda birbiri içinden yığılerek birleştirilir. Başlık eklenecekse, desen konacaksa bu aşamada yapılır. Kapaklama (çatkı) denen bu aşamada yeni, alması istenen şekil verilir. Kenarları düzeltilir. Daha sonra ikinci tepme işlemi gerçekleştirir. Eğer başlık gibi bir parça eklenmişse ayrıca o parçanın çatkısı yapılır; 15 dakika kadar daha tepilir.

Kalıp tepme makinesinde ikinci tepme işlemi yapıldıktan sonra yeni kalıptan çıkarılarak rulo edilir. Rulo halinde keçe pişirme makinesine giren yeni, basınç altında, iki buçuk saat kadar sıcak su ve sabunla pişer. Ara sıra ağırlık dölülerek, yeniden makineye konur. Yıkanır, süzülür, asılır. Gerekli yerler kesilerek ağırlır. (kepenekte yeni, altı, boynu gibi). Başlık, çizme gibi yeni kalıplanır.

Kertikli Keçe Yapımı: Kertikli keçe, Afyonkarahisar keçecilerinin çok yaygın olan bir keçe türüdür.

Resim 9. Kertikli Keçe

Birinci tepme işleminden sonra, kertik olması istenen kısımlar belirginleştirilerek çakılır ve altına keçe ben yerleştirilir. İkinci tepme ve pişirme sırasında kontrol edilerek bu bölümlerin keçeye yapışması önlenir. Keçeleşmesi tamamlanıp yıkanıp, kurutulduktan sonra makasla uygun şekiller verilerek kertik oluşturulur.

3. SONUÇ

Geleneksel tepme keçecilik Afyonkarahisar'da az sayıda ustayla yaşatılmaktadır. Yeni araçların yetişmediği Afyonkarahisar'da somut olmayan kültürel miras keçecilik, kaybolmaya yüz tutmuş bir sanat olarak görülmektedir.

Araştırmaya ve tasarıma önem verilmesi keçeciliğe yeni ufuklar açacaktır. Gençlerin keçeciliğe ilgisini çekecek çalışmalar, bu sanatı geleceğe taşıyacak yeni ustaların yetişmesini sağlayacaktır.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 6/1 Winter 2011

4. KAYNAKÇA

SEYİRCİ Musa ve TOPBAŞ Ahmet, “Edebiyatımızda Keçe”, **Halk Kültürü**, 1984/3 s.113-121.

TOPBAŞ Ahmet ve SEYİRCİ Musa, “Keçe Sanatı ve Afyon’da Keçecilik”, **Beldemiz**, S:9 (1987), s.10-12 ve 45.

YALÇINKAYA Gülenay, **Halk Plastik Sanatlarından Keçecilik ve Afyonkarahisar’da Yansıması Keçeye Ter Düştü**, Elik Yayınları, Uşak 2009.